

hedendaagsche discussies over de „gemeene gratie“.

Hij begint met het debat te releveeren tusschen da S. G. de Graaf en dr V. Hepp over de beteekenis van het verbond met Noach en concludeert reeds dadelijk, dat er tusschen deze beiden een gemeenschappelijk uitgangspunt was: „Voor allen is de prolongering niet een op zichzelf staande machtsdaad, maar een historisch en doelvol gerichte daad Gods in verband met de verlossing van de wereld“⁹⁾. Dr Berkouwer wil zich daar zelf nauw bij aansluiten. Hij verwerpt de prolongatie als louter een daad van soevereiniteit en stelt al dadelijk voorop: „Ze (n.l. de prolongatie) is niet een formeel „instandhouden“, maar een in Zijn hand houden en hoe zou men deze daad kunnen verstaan, wanneer men Zijn hand zou losdenken van Zijn Vaderhart“¹⁰⁾.

Vandaar, dat hij van meening is, dat Schilder en Greijdanus in deze discussie een nieuw element hebben ingevoerd, dat voor De Graaf en Hepp nog buiten bespreking was. Hij meent, dat dit nieuwe element is, dat zij elk „genade-element“ in de prolongatie loochenen en dat bij hen de prolongatie slechts „substraat“, den „onderbouw“ vormt van de verwerkelijking van Gods Raad, maar zelf in geen enkel opzicht nog openbaring van genade is jegens den gevallen mensch. Hij schrijft: „De onderhouding, continuering of prolongatie ontvangt in deze beschouwing een substraat-functie en is in zichzelf nog niet primair en specifiek op het heil betrokken“¹¹⁾.

Bij zijn critiek op dezen gedachtegang brengt de auteur verschillende elementen naar voren.

Allereerst verwijt hij Schilder en Greijdanus logicisme en speculatie. Vooral toornit hij tegen redeneringen als: hoe zou het gegaan zijn, als God de eerste menschen terstond veroordeeld had, en: God wilde een menscheit hebben, waarmede hij het getal van hemel en hel wilde volmaken. Als Schilder ergens schrijft, dat God de wereld wel moest continueren om tot de hel te komen, schrijft Berkouwer: „Hier is de grens ener logicistische denkmethode overschreden...“¹²⁾. Hij acht daarom het spreken van: stelsels, totaal verwerpelijke en abstracte, hypothetische. Wanneer Schilder onderscheidt tusschen Gods liefde tot het creatuurlijke in den mensch als Zijn eigen maaksel en Zijn toornen over den mensch als drager-van-de-natuur-in-afval, noemt hij dit een liefde Gods tot een abstractum. Het onderscheiden tusschen het creatuurlijke in den mensch en Zijn concreten afval en zonde zou abstraheeren zijn.¹³⁾

Zoodra we echter dit verwijt overwegen, komen er verschillende vragen op. Zoo rijst bij ons de vraag: wie is begonnen met vragen en problemen van dezen aard te stellen? Heeft dr Kuyper zelf niet telkens zoo geredeneerd? En heeft dr Berkouwer's collega, De Bondt, zich dan ook aan abstractie schuldig gemaakt, als hij schrijft: „De redenering: Indien er geen algemeene genade gekomen was, waren Adam en Eva op het eigen moment van de zondeval de eeuwige dood gestorven, kan ondanks het betoog van Schilder onverzwakt gehandhaafd blijven“¹⁴⁾. Hebben Schilder en Greijdanus niet vaak op deze wijze geredeneerd om daardoor dergelijke door Kuyper opgeworpen probleemstellingen te ontzenuwen? Zegt Schilder zelf nie-

ergens, dat hij zich „verstout“ aldus de kwestie te stellen? Heeft ook de gereformeerde geloofsleer niet altijd beweerd: God heeft wel den zondaar lief, maar niet de zonde in den zondaar? Trouwens, prof. Grosheide gaat in zijn jongsten commentaar op het Evangelie van Johannes nog verder. Hij schrijft in zijn uitleg van Johannes 3:16, dat we n e r g e n s in de Schrift lezen, „dat God de zondaren ALS ZONDAREN liefheeft, wel, dat hij den goddeloos rechtvaardigt, Rom. 4:15“¹⁵⁾. En het is van belang er op te letten, in welk verband dr Grosheide dit schrijft. Johannes zegt, dat God alzoo lief den kosmos gehad heeft, dat Hij Zijn Zoon gegeven heeft voor dien kosmos. Maar dan waarschuwt dr Grosheide: denk erom, God heeft wel den kosmos lief, maar er staat n e g e n s in de Schrift, dat God de zondaren lief heeft. Het is duidelijk, zegt hij, dat in dit vers Jezus een splitsing in den kosmos maakt. Abstractie?

Nu is deze kritiek van den auteur op de speculatie en de abstractie bij Schilder en Greijdanus bij wijze van spreken nog maar een voorpostengevecht. Van meer gewicht is, wat hij opmerkt over het centrale punt, dat in discussie is. Dat ziet dr Berkouwer, en terecht, liggen in het begrip van de lankmoedigheid Gods. Nu is het echter, en dat moet ons eerst van het hart, zoo verbaasd moeilijk uit deze twintig bladzijden te analyseeren, wat de auteur nu eigenlijk zelf onder lankmoedigheid Gods verstaat. We zouden zoo graag willen, dat hij zich wat concreter uitsprak. In ieder geval stelt hij zich openlijk achter enkele uitspraken van anderen, die op dit punt geen twijfel overlaten. Zoo verklaart hij in te stemmen met de uitspraak van de Synode van Kalamazoo, die sprak „van een gunstige gezindheid Gods jegens de menscheit in het algemeen en niet alleen jegens de uitverkorenen“¹⁶⁾. En hij stelt zich achter Van Til, die ergens schrijft: „That Gods preservation of the unrighteous is evidence of His FAVOR toward them and that therefore there is SOME FAVOR SHOWN TO THE UNRIGHTEOUS in the fact of His preservation in this world“¹⁷⁾.

Ook in zijn kritiek op anderen treedt wel aan het licht, in welke richting deze auteur met zijn gedachtegang gaat. Zoo schrijft hij ergens: „In de lankmoedigheid Gods, in het zich uitstreken van de geschiedenis en van het menselijk leven is de roepstem van de onderhoudende God“¹⁸⁾. Belangrijk is ook, dat hij per se afwijst, dat de prolongatie van de wereld ongequalificeerd is als genade. „Alleen als we Hem zien“, zoo vervolgt hij ergens, „zoals Hij zich in verband met de verlossing van de wereld in Christus nog als de Lankmoedige openbaart, kan men de Voorzienigheid als onderhouding verstaan en belijden“. En de schrijver besluit dit hoofdstuk dan ook met de uitspraak: „Wie Hem ziet in Zijn genade en-nog-in Zijn lankmoedigheid over de wereld, weet, dat de belijdenis der onderhouding niet is een theologoumenon, maar roepstem tot prediking“¹⁹⁾.

Als we al deze uitspraken overwegen, dringt zich toch onafwendbaar de vraag naar voren: wat verstaat de auteur nu onder deze lankmoedigheid Gods? Is ze openbaring van genade of, tenminste, van een soort tusschengezindheid Gods tusschen genade en oordeel in? Want daar ligt een van de zwaartepunten van de discussie. Dr Berkouwer protesteert wel, dat „voortdurend de tegenstelling tusschen verkorenen en verworpenen zich indringt in de exegese der Schriftwoorden als exegese-principe, ook waar daarvan in de tekst in 't geheel geen sprake is“, en hij klaagt in dit verband over „schematische exegese, die aan de Schrift op ernstige wijze geweld doet en haar benadert vanuit speciale

voorkeursbegrippen“²⁰⁾. Maar wij vragen wederom: is dit verwijt billijk? Mogen de dogmaticus en de exegeet bij het uitleggen van bepaalde Schriftwoorden buiten rekening laten, wat de Schrift elders zegt over verkiezing en verwerping? Het doet weldadig aan, dat de auteur opkomt voor de erkenning van het concrete en anthropomorfe spreken van de Schrift. Maar moeten we juist vanwege dat anthropomorfisme dan bij een bepaalde plaats, die handelt over Gods houding ten opzichte van de gevallen wereld, ook de andere plaatsen welke hierover handelen niet in rekening brengen? Juist bij het anthropomorfisme is het toch zoo, dat het een beeld het andere verklaart en aanvult?

Vanzelfsprekend komt nu ook in discussie een plaats als 1 Petrus 3:20. Schilder heeft naar aanleiding van dezen tekst ergens opgemerkt, dat Petrus de dingen daar beschrijft van onzen kant gezien. Heel het begrip van retardatie, dat in dezen tekst ter sprake komt, is volgens Schilder, „niet meer dan een aan onze nulteleits-constructies zich aansluitend ideogram, en alleen voorzover het bijbelsch is, van paedagogische bedoeling“²¹⁾. De term m a k r o t h u m i a (lankmoedigheid) „ziet God in Zijn werken van onze waarneming uit; en die waarnemingstaal kiest den term“²²⁾. Dat geldt evenzeer van 2 Petrus 3:10. Volgens dr Berkouwer zou dit echter tekort doen aan het concrete spreken Gods in de Schrift. Daardoor zouden de Schriftwoorden, die over de lankmoedigheid Gods spreken, gedevalueerd worden.

Maar wij vragen wederom: is dit verwijt billijk? Want juist, omdat de Schrift concreet en anthropomorf spreekt over de houding Gods tegenover Zijn gevallen wereld, dien ik de bepaling en omschrijving van de gezindheid Gods jegens de wereld in het algemeen en de gevallen menschen in 't bijzonder nooit te laten afluigen van teksten, die alleen over Zijn lankmoedigheid spreken. God accomodeert Zich in Zijn spreken in de Schrift aan onze bevatting. Dat doet Hij ook, als Hij spreekt over Zijn houding jegens den gevallen mensch en die houding is nog weer iets anders dan Zijn gezindheid. Het komt hier aan op scherp onderscheiden. En daarom zal ik alles, wat Hij openbaart over Zijn houding en Zijn gezindheid naast elkaar hebben te leggen en nimmer uit Zijn aan mijn bevatting aangepaste houding, zonder meer hebben te concluderen tot Zijn gezindheid. Welnu, dan zal ik, om te bepalen uit welke gezindheid Zijn concrete houding opkomt, mij reken-schap hebben te geven van Zijn verkiezing en verwerping. En wanneer wij dat doen, dringt zich bij ons geen vreemd principe binnen bij de exegese van bepaalde Schriftplaatsen, maar houden wij ons aan den regel van de oude Gereformeerden: Schrift met Schrift vergelijken!

Dr Berkouwer meent in dezen Greijdanus op zijn hand te hebben, in onderscheiding van Schilder. Immers Greijdanus exegetiseert het bekende woord uit 1 Petr. 3:10, dat Gods lankmoedigheid verwachtte in de dagen van Noach s u b s p e c i e h o m i n i s: God spaarde, schrijft Greijdanus, „zoolang het kon en werkte tientallen van jaren op bijzondere, onmiskenbare wijze om tot bekeering te leiden en wachtte, of het oordeel soms mocht achterwege blijven“. Dat was dan ook Gods houding zooals die openbaar werd aan de tijdgenooten van Noach. Precies zooals de Leerregels belijden, dat God s e r i e u s roept door het Evangelie tot geloof en bekeering. Maar wettigt dat nu de conclusie, dat er bij God, in Gods hart, om met dr Berkouwer te spreken, nu een gunstige gezindheid was jegens die goddelooze tijdgenooten van Noach en heeft Greijdanus dat willen zeggen in zijn exegese? Wij gelooven daar niets van. Het is van belang erop te letten, wat Greijdanus hier nog

²⁰⁾ A.h.w., pag. 89.

²¹⁾ Dr K. Schilder, *Is de Term enz.*, in Almanak F.Q.I., 1947, pag. 136.

²²⁾ A.h.w., pag. 137.

¹⁵⁾ Dr F. W. Grosheide, *Het heilig Evangelie volgens Johannes*, A'dam, 1950, pag. 232, noot 2.

¹⁶⁾ Dr G. C. Berkouwer, a.h.w., pag. 87.

¹⁷⁾ A.h.w., pag. 90.

¹⁸⁾ A.h.w., pag. 92.

¹⁹⁾ A.h.w., pag. 99.

Op verstrooidenreis

Ik klim zoowaar weer in mijn „pen“ (het is een schrijfmachine), om verder te gaan met het relaas van mijn werk in Indonesië, zooals ik dat nu al een heelen tijd geleden onder dit hoofd begonnen ben te geven.

Ik wilde er na mijn repatriëring niet mee doorgaan. Maar mijnheer van Spronsen nam daar geen genoegen mee. Hij heeft mijn ijdelheid gestreeld om me weer aan den gang te krijgen, door n.l. te beweren dat ik een journalistieke pen heb. En de hoofdredacteur vond het ook wel goed dat er af en toe nog eens zoo'n „leuk verhaal“ in zijn krant komt. Dus ben ik gewicht. Ik schrijf anders nu wel in heel andere omstandigheden. Dat spreekt ook een woordje mee: het klaarmaken van de copie heeft me nu niet zooveel zweetdruppels meer te kosten.

Om het geheugen wat op te frischen zij gememo-reerd, dat ik bezig ben te beschrijven een reis die ik gemaakt heb van begin Februari tot tweede helft van Maart 1949. Op die reis bezocht ik eerst vanuit verschillende centra de verstrooiden op het eiland Java.

Zoo vertelde ik van Cheribon, van Semarang, van Bandjumas en Purwokerto, van Djoeja en Blora. Tenslotte schreef ik over Surabaja, Kediri, Malang en Modjokerto. Het laatste over de reis naar laatstgenoemde stad. Dat was op 3 Maart.

Op 4 Maart verliet ik het eiland Java en zette koers naar Celebes voor een bezoek aan Makassar en Menado. De tocht werd per vliegtuig gedaan. Het toestel vertrok veel te laat. Oorzaak: de magneet defect. Het euvel moest eerst worden verholpen. Het wachten kon worden versnaget door gebruik te maken van het behoorlijk goed geoutilleerde restaurant van het Perak-vliegveld. Voor onderhoudende en instructieve lectuur had ik zelf gezorgd. Vandaar dat mijn koffer altijd zoo zwaar was. Maar die kwam toch doorgaans ten laste van den een of anderen koeli. Eindelijk werd net sein tot vertrek gegeven. Het toestel bleek een luchtbetje te zijn. Het kost je altijd een paar verrekke nekspielen als je vanuit zoo'n kist naar buiten wilt kijken om wat te zien. Maar soms loont het toch de moeite om wat er voor over te hebben. Zooals bijvoorbeeld juist dien middag. Om zich te vergewissen dat het euvel aan het mechanisme goed was verholpen, maakte de piloot enkele rondjes over de stad. Zoodoende kregen we als passagiers enkele malen de ge-

legenheid om vanuit de lucht de prachtige haven van Surabaja te bekijken. Het was de Perakhaven waar we boven zweefden. Perak beteekent zilver. Nu moet je al zulke namen altijd met een korreltje zout nemen. Maar inderdaad lag daar de haven te schitteren als zilver in het klare licht van de scherpe tropenzon. Met eenige spanning wachten we af of het toestel terug zal keeren en ons daardoor nog meer vertraging zal bezorgen, of dat we de oversteek dadelijk gaan maken. Eerst leek het op terugkeeren, want we scheren opnieuw over het vliegveld. Maar dan wordt het toestel vastheraden rechtgetrokken, en we koersen zeewaarts. De tocht gaat ononderbroken door. Ik zit wat te mijmeren. Wat een verschil toch, denk ik. Hier vlieg ik nu boven zee met een kruissnelheid van 275 km per uur, en ga een afstand waarover de boot drie dagen doet, afleggen in drie uur. En gisteren deed ik over die zestig kilometer van Modjokerto naar Surabaja ruim een uur. Nu zit ik, als ik me niet aan ha'sgym-nastiek waag om uit te kijken, toch vrij geriefelijk op de met kussens bedekte bank, en er is geen schokje te merken omdat het toestel boven zee geen hinder heeft van remous. De lucht is ijblauw, de machine hangt als onbeweeglijk in de lucht hoog boven de zich scherp afteekende zee. Maar het aspect, hoe machtig

meer
juist
schrik
moes
Greijde
onderg
staf va
bedreij
tegelij
bij her
houde
de Sch
Zijn
schen
aan N
eludee
delooz
gezi
Wij m
heid g
te bre
van G
crete
Er
openbr
is in
paalde
ook de
Jezus
houdt
Ex. 3
Nab.
en in
2 Pet
den M
Dr
de nie
enkele
woord
met v
zijn bi
deshet
dere
bepaa
teeren
Want
dekke
die lij
gaan.
is de
God
gebru
„En z
geval
sprak
Eerst
Goda
toorn
conen
begon
Horst
en on
geriel
23)
de ver
ist die
R. 2:
Rom.
kapita
thumi
noch
En
schrij
Begrui
gar n
alles
schoon
schen
thumi
thm e

1 wederom:
en de ex-
sifwoorden
s zegt over
dig aan, dat
het concrete
Maar moe-
me dan bij
ds houding
t de andere
n rekening
is het toch
art en aan-

e een plaats
nleiding van
s de dingen
gezien.
en tekst ter
eer dan een
tend ideo-
is, van pae-
rot h u-
werken van
n e m i n g-
n e e n van 2
i dit echter
Gods in de
len, die over
duerd wor-

rwijt billijk?
n anthropo-
over Zijn ge-
hriving van
et algemeen
oit te laten
ijn lankmoe-
in Zijn spre-
Dat doet Hij
gens den ge-
oet weer iets
omt hier aan
ik alles, wat
ijn gezind-
nimmer uit
ding, zonder
indheid. Wel-
e z i n d e i t,
mij reken-
e z i n g en
doen, dringt
i bij de exe-
houden wij
formeerden:

anus op zijn
Schilder. Im-
le woord uit
erwachte
le h o m i -
e z o o l a n g
het zondere,
onden en wacht-
rege blijven".
als die open-
ach. Precies
e r i e u s
keering. Maar
God, in Gods
u, nu een gun-
ze tijdgenoo-
willen zeggen
s van. Het is
nus hier nog

lmanak F.Q.I.

ge haven van
tkhaven waar
ver. Nu moet
e zout nemen.
schitteren als
ropenzon. Met
toestel terug
vertraging zal
gaan maken.
e scheren op-
dt het toestel
zen zeewaarts.
it wat te mij-
Hier vlieg ik
n 275 km per
ot drie dagen
deed ik over
naar Surabaja
aan ha's gym-
geriefelijk op
geen schokje
e geen hinder
z, de machine
boven de zich
t, hoe machtig

meer zegt. Hij schrijft ook, dat de apostel hier nu juist de tijdgenooten van Noach noemt vanwege hun schrikkelijke goddeloosheid, zoodat zij verdelgd moesten worden. „De geheele menscheid", schrijft Greijdanus, „op zeer enkelen na, moest verdrinken in ondergang en verderf". Naar den geopenbaarden maatstaf van Gods wet en de door Hem daarbij gevoegde bedreiging moesten zij verdelgd worden. Maar tegelijk wachtte God lang en spaarde hen en drong bij hen aan op bekeering, om te zien of Hij soms Zijn houding tegenover hen wijzigen kon. Zoo spreekt de Schrift hier concreet in den tijd, wetende dat God Zijn houding tegenover bepaalde concrete menschen in den tijd soms wijzigen kan. Men denke ook aan Nineve. Maar rechtvaardigt dit alles nu een concludeeren van de houding Gods tegenover de goddelooze tijdgenooten van Noach, tot een gunstige gezindheid in God tegenover dezelfde lieden? Wij meenen van niet. En zoodra wij over die gezindheid gaan spreken, zullen wij meer in rekening hebben te brengen, dan alleen de Schriftplaatsen die spreken van Gods geopenbaarde houding in een bepaalde concrete historische situatie.

Er zou nog wel meer te zeggen zijn van de Schriftopenbaring over de lankmoedigheid Gods. De term is in de Schrift zowol de beschrijving van een bepaalde houding Gods als van menschen, en eenmaal ook de beschrijving van de houding van den Middelaar Jezus Christus. Als beschrijving van een bepaalde houding Gods vinden wij dezen term in: het O.T. in Ex. 34:6; Num. 14:18; Joël 2:13; Jona 4:2; Nah. 1:3; Ps. 86:15; 103:8; 145:8; Neh. 9:17 en in het N.T. in Rom. 2:4; 9:22; 1 Petr. 3:20; 2 Petr. 3:15. Ter beschrijving van de houding van den Middelaar vinden wij het woord in 1 Tim. 1:16.

Dr Berkouwer heeft bij zijn exegese van dit begrip de nieuwere exegeten ook niet op zijn hand. Hij citeert enkele regels van Horst uit diens artikel in Kittel's woordenboek over dit begrip en meent deze citaten met wat voorzichtige kritiek wel in het geheel van zijn beschouwingen te kunnen invoegen. Maar wie het desbetreffende artikel naleest komt toch wel tot andere conclusies en bemerkt hoe gemakkelijk men een bepaalden auteur door enkele regels van hem te citeeren, voor zijn eigen gedachtegang annexeren kan. Want wanneer we het geheele artikel nalezen, ontdekken we toch verschillende uitspraken van Horst, die lijnrecht tegen dr Berkouwer's beschouwingen ingaan. „Ook bij Paulus", schrijft Horst, (wij vertalen) is de lankmoedigheid Gods gericht op den toorn Gods. Rom. 2:4; 9:22". Schrijvend over Paulus' gebruik van dit woord in Rom 9:22, vervolgt hij: „En zoo biedt makrothumia (lankmoedigheid) in geen geval den zondaar een mogelijkheid, die hem een aanspraak op Gods goedheid zou kunnen verschaffen". Eerst in de latere oud-christelijke literatuur wordt Gods lankmoedigheid in verband gezet met Zijn niet-toornig-zijn. Maar toen was de afwijking van het concrete spreken Gods in de Schrift dan ook reeds begonnen. En 1 Petr. 3:20 exegetiseerend, merkt Horst op: „Deze makrothumia Gods laat gehoorzamen en ongehoorzamen tot rijpheid komen, hetwelk in het gericht in redding en ondergang openbaar wordt." ²³⁾

²³⁾ Het artikel van Horst is interessant. Wij geven hier de vertaalde citaten in het oorspronkelijk: „Auch bei Paulus ist die Langmut Gottes abgesehen auf den Zorn Gottes. R. 2:4; 9:22. Horst merkt nog op in de exegese van Rom. 9:22, dat daar wordt vastgesteld, „dass das Zorneskapital (thesauris) gerade durch die bewiesene makrothumia unheimlich anwachst, ist in R. 9:22 diese Seite noch deutlicher betont".

En wel zeer flagrant in strijd met wat dr Berkouwer schrijft, komt een uitspraak als: „Hier ist auf eine etwaige Begründung der makrothumia als „Zeit der Bekehrung" gar nicht geachtet, sondern die Frist ist nur dazu da, um alles deutlicher herantreten zu lassen, was Gott selbst schon will (thelen) und weisz, was er aber beim Menschen erst deutlich ausreifen lässt. Und so bietet makrothumia in keinem Falle dem Sünder eine Möglichkeit, die ihm einen Anspruch auf Gottes Güte verschaffen könnte!"

ook, is weinig afwisselend. Gisteren zat ik achter op een pick-up. De wagen hobbelde over den vrij slechten weg, en ik hobbelde maar mee. Maar wat een verscheidenheid van natuurschoon toen. De hoog boven alles ultrijzende vulkaan, de Ardjuno, met zijn kleinen jongen er vlak voor, beheerschten het heele landschap. Diepblauw is zijn massief. Telkens weer als ik dat zie, hoor ik de kerk Gods zingen: „wat springt gij, bergen, trots omhoog". Ik zag dat gisteren voor mijn oogen gebeuren. En na elke kromming van den weg was de aanblik toch weer anders. Soms scheen de berg dichtbij. Dan weer gaf hij den indruk veraf te zijn, als uitgestrekte droge rijstvelden over een onafzienbaren afstand op eenmaal een duidelijken indruk geven hoever zelfs hemelsbreed de Ardjuno nog van den rijweg verwijderd is. Op de heenreis naar Modjokerto hadden we nog bij die rijstvelden gestopt. Inlanders vroegen hulp van de militairen om een opgejaagd wild zwijn naar te schieten. Maar het voor de rijstvelden zoo schadelijke dier wist buiten schot te blijven en zocht zijn toevlucht in de richting van de hellingen van den vulkaan. Hot-send in de landbak van de pick-up zag ik, dat de berg opeens zijn kruin had weggestopt in dikke regenwolken. Toen de regen even later over den rijweg kletste bescheen de zon alweer den schoongewassen

Gods houding, zoodat die in Zijn makrothumia openbaar wordt, is volgens Horst dus die van een tot rijpheid laten komen van goddeloozen en rechtvaardigen. Hij verdelgt de goddeloozen niet voortijdig, maar duldt en verdraagt ze, totdat de dag van het gericht aanbreekt. En zoo komt deze houding Gods ook niet in strijd met de gezindheid Gods, maar vloeit ze uit die gezindheid voort en effectueert ze Gods eeuwig voornemen van verkiezing en verwerping. En wij mogen uit den aanvankelijken indruk, dien Zijn houding op ons maakt, ook doordat ze in den tijd w e e n s veranderen kan, niet concludeeren tot die gezindheid, maar, om met Psalm 92 te spreken, op het einde letten. Naar den regel der oude Gereformeerden: quod primum est in intentione, ultimum est in executione. Wat het eerste is in het besluit, in de gezindheid, is het laatste in de uitvoering, de houding, zoodat die straks ten volle openbaar wordt in het laatste gericht.

Van belang is in dit verband ook de wijze, waarop dr Bouma 1 Tim. 1:16 exegetiseert. Paulus zegt daar, dat hem barmhartigheid is bewezen, opdat Jezus Christus in mij, die de voornaamste ben (n.l. der zondaren) als zijne lankmoedigheid zoude betoonen tot een voorbeeld dergenen, die in Hem gelooven zullen, ten eeuwigden leven.

Dr Bouma schrijft bij deze plaats: „Wat Christus in hem (Paulus) getoond heeft, was zijn makrothumia, zijn sparende en verdragende lankmoedigheid. Rom. 9:22; 1 Petr. 3:20; 2 Petr. 3:15 DEZE LANKMOEDIGHEID IS IETS ANDERS DAN GENADE. (Hoofddletters van ons). Ze schept de mogelijkheid der behoudenis voor den zondaar, in dit geval Paulus vóór zijn bekeering, niet terstond te vernietigen en weg te doen van zijn heilig aangezicht" ²⁴⁾. Ook hier komt dus bij dit begrip de grondgedachte van uitsstel van straf aan het licht.

4) Wanneer we dus onderscheid maken tusschen Gods houding in bepaalde concrete situaties in den tijd en Zijn eeuwige g e z i n d h e i d, komen we tot het hart van de zaak. We zagen, dat de auteur meer-malen op grond van Gods houding tegenover de goddeloozen er niet van onderuit meent te kunnen komen, dat in de prolongatie van de wereld een element van gunst, van gunstige gezindheid althans, verdisconteerd moet worden. Het zou ongeoorloofd zijn hier het dogma van de verkiezing en de verwerping in rekening te brengen. Maar wij meenen, dat hier dan ook het punt ligt, waar onze wegen uiteen gaan. Wij meenen inderdaad, dat ook de prolongatie van de wereld en het spreken over de concrete houding, welke God in den tijd inneemt, ook tegenover goddeloozen, niet losgemaakt mag worden van dit dogma. En voorts gelooven wij, dat de theologische discussie hier weer den draad heeft op te nemen, waar hij in Dordt bleef liggen. Reeds de Leerregels van Dordt wezen het begrip der algemeene genade van de hand als een Remonstrantsch inkranssel. De Remonstranten zagen immers deze algemeene genade, waardoor zij het licht der natuur verstonden, als een voortrap van de evangelische of zaligmakende genade. En nu herinneren wij weer aan de plaats, die het hoofdstuk van dr De Bondt over de algemeene genade ontving tusschen dat over de zonde en dat van de genade. Is er dus metterdaad een tusschen-gezindheid Gods?

En als dr Berkouwer spreekt over de bewogenheid van het goddelijk hart over deze gevallen wereld, ja zelfs ergens schrijft in verband met de lankmoedigheid Gods over de tijdgenooten van Noach: „Zijn hart klopte tijdens deze arkbouw" ²⁵⁾, dan vragen wij op-

Bei 1 Petr. 3:20: „Diese makrothumia Gottes lässt Gehorsam und Ungehorsam (apeithésan) ausreifen, der in dem Gericht in Rettung (diessoothésan) und Untergang offenbar wird". G. Kittel, Theol. Wörterbuch z. N.T., 4, pag. 384, 385, 389.

²⁴⁾ Dr C. Bouma, De Brieven van den Apostel Paulus aan Timotheüs en Titus, z.j., pag. 94.

²⁵⁾ Dr G. C. Berkouwer, a.h.w., pag. 85.

kop van het bergmonster. De zonnestra'en werden nu in vlammen teruggekaatst van den vochtigen top. Dat zag ik allemaal gisteren, vanuit die oncomfortabele, venijnig op en neer bewegende landbak van de pick-up. Nu zit ik op mijn plaatsje in de luchtbetja en ik geef het kijken naar buiten al gauw op. Want hoe hooger het toestel klimt, hoe minder er beneden je te onderscheiden is.

Ik ga maar wat lezen. Dat is het beste tijdverdrif voor een vliegtocht van eenige uren over zee. De geseerveerde verversching is weer perfect. Die te consumeren is een aangename afwisseling. Dan verdiep ik me weer in mijn boek. Tot het toestel plotseling begint te trillen. Zeker wolken, denk ik. We naderen de kust bepaald, want boven de kustlijn is altijd wolkenvorming. Ik kijk op mijn horloge: het blijkt dat we toch nog een uur hebben te vliegen voor we Makassar kunnen hebben. Dus de kust kan het nog niet zijn. Even ligt de machine weer rustig. Dan worden we al wat krachtiger door elkaar geschud. De wolken vlak onder ons worden dikker, en ook donkerder. Slecht weer. Nu schokken we toch op en neer, net als gisteren in de pick-up. Alleen niet met de zelfde nare gevolgen voor je zitvlak. Maar de magen van de meesten beginnen toch wel te protesteeren. Als we einde-

nieuw: maar kunnen wij het kloppen van Gods hart losmaken van Zijn eeuwig besluit tot verkiezing en verwerping? Zou Gods hart ook maar een oogenblik in liefde en gunst kloppen jegens hen, die Hij gehaat heeft met een eeuwigen haat, en daarom haten zal tot in alle eeuwigheid?

Maar daarom te meer worden wij hier weer teruggedreven naar de wijze, waarop in Dordt naar het Woord over deze dingen gesproken werd. Niet voor niets verwijst Schilder ergens naar de negenennegentigste sessie van deze groote Synode. Pareus trad in die zitting naar voren en beledde daar openlijk zijn geloof in den verkiezenden en verwerpenden God. Hij gaf daar in schriftuurlijke taal het remonstrantsche theologoumenon van de niet-onderscheiden-de g e n a d e n genadeslag. Hij deed dat o.a. door een woord van Luther aan te halen, waarin deze groote reformator op de hem eigen wijze Gods verkiezing beledde en Erasmus met zijn vrijen wil afwees.

Zou God niet specificeren? Zou God een soort van generale vriendelijkheid bewijzen aan alle menschen zoodat Erasmus het wilde? Maar dat zou betekenen, en nu citeert Pareus Luther letterlijk:

„dat de menschen zalig en verdoemd worden, buiten weten Gods, als die door een zekere verkiezing onderscheiden heeft, diegenen, die zalig en verdoemd worden, en (nu volgt Erasmus' gevoelen in Luther's weergave) allen aangeboden zijnde een generale vriendelijkheid, duldende en verhardende, en een barmhartigheid, berispende en straffende, den menschen gelaten heeft wie zalig of verdoemd willen zijn; en Hij mag intusschen gereisd zijn naar het banket der Mooren, gelijk Homerus zegt" ²⁶⁾.

Wat verschilt nu eigenlijk die generale vriendelijkheid duldende en verhardende, die Pareus hier met Luther's woorden in Erasmus' wrak, van de gunstige gezindheid Gods jegens alle menschen, waarvan Kalamazoo sprak, met instemming van dr Berkouwer?

Wel leggen verschillende synodaal-gebonden auteurs van den laatsten tijd nogal een sterk accent op het feit, dat het verwerpen van Gods lankmoedigheid tot toorn leidt. Ook bij dr Berkouwer is dat weer het geval. Hij schrijft: „Het is veelmeer zo, dat er in het historische vlak een zeer nauw verband bestaat tussen de lankmoedigheid Gods en Zijn toorn. De schakel tussen beide ligt in de v e r a c h t i n g van Gods lankmoedigheid en van Zijn commune gaven" ²⁷⁾. Maar daar ligt de diepste grond niet voor den toorn Gods. De Remonstranten wisten immers ook wel te spreken over den ernst van het verwerpen van Gods commune gaven. Maar de gereformeerden groeven dieper. Zij zagen den toorn Gods branden tegen de vaten des toorns, tot het verderf t o e b e r e i d! Greijdanus heeft hier in zijn exegese de juiste samenhangen aangewezen. Nadat hij gezegd heeft, dat in Rom. 9:23 God als de Werker van het verderf wordt aangewezen, vervolgt hij: „Deze voorwerpen des toorns waren dus reeds geheel voor het verderf gereed; vgl. Gen. 15:16. Toch droeg de Heere ze nog, en verhoede Hij een tijdlang, dat zij in den afgrond des verderfs nederstorten. Hij betoonde hun lankmoedigheid, droeg hen in veel lankmoedigheid. God hield het verderf een tijdlang terug, opdat zij daardoor nog niet vernield zouden worden. En dat was Zijnerzijds makrothumia (lankmoedigheid), door hen verbeurd, d o e h moest dienen tot openbaring van Gods toorn en macht eenmaal" ²⁸⁾.

Er is een nauw verband tusschen toorn Gods en Zijn lankmoedigheid. Hij bedient a.h.w. dien toorn niet

²⁶⁾ Pareus citeert hier het 143ste hoofdstuk van Luther's boek over den slaafschien wil. In Acta van Dordrecht, uitgave Donner, pag. 221.

²⁷⁾ Dr G. C. Berkouwer, a.h.w., pag. 91/92.

²⁸⁾ Dr S. Greijdanus, De Brief van den Apostel Paulus aan de Gemeente te Rome, A'dam, 1933, pag. 433.

lijk de kustlijn passeeren zitten we midden in de regenwolken. Dat wordt wat, want het vliegve'd Mandai bij Makassar is evenals Andir bij Bandung rondom door bergketens ingesloten. Heftiger schudt het toestel, en het wordt in de cabine steeds donkerder. Soms zitten we midden in de enorme wolkengevaarten en raken alle grondzicht kwijt. De regen klettert tegen het onbreekbare glas van de patrijspoorten. De piloot raakt het zicht op de route naar het vliegveld kwijt en moet afdraaien om niet tegen de helling van een of anderen berg op te vliegen. Dan breken de regenwolken weer, die nu door den harden wind aan flarden worden gescheurd en in flarden onder ons wegschieten. Weer neemt de piloot een scherpe bocht, en we koersen opnieuw op het vliegveld af. Eindelijk zie ik de startbanen onder me wegschieten. De piloot manoeuvreert zijn toestel zoo, dat hij tegen den wind in naderen kan. Dan verliezen we snel hoogte, en de machine komt veilig op de runway terecht. Zoo zorgden ook nu de geweldige krachten van de tropennatuur voor een ditmaal niet van spanning onthloote afwisseling in de anders vrij saale vluchten over zee.

J. P. v. d. STOEL Jr.